

Aulich Nándor, Kossuth Lajos kalandos életű titkára. Művelődéstörténeti kapcsolódások a Kossuth-könyvtár történetéhez

ELBE István

A cikk az Országos Széchényi Könyvtár alapítási ünnepének 2021. november 25-i eseményére készült előadás írott változata.

Bevezető

Kossuth Lajos könyvtára 1894. június 19-én érkezett meg Budapestre, a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárába, és a gyűjtemény azóta is a nemzeti könyvtár kincseit gyarapítja. A könyvtár dokumentumainak Torinóból való hazahozatalát, lajstromba és átvételét *Fejérpataky László*, a Széchényi Könyvtár igazgató-őre intézte, „és 10 napi megfeszített munka után a könyvtár leltárát, mely 2698 tétel alatt 4299 darab kötetet, füzetet és egyéb apró nyomtatványt foglal magában, elkészítettem és azt Kossuth Ferencz mint átadó, alulírott mint átvevő aláírtuk” – írta jelentésében.¹

A könyvtár megvásárlásáról még Kossuth Lajos életében tárgyalások kezdődtek, amelyeket egy, országgyűlési képviselőkből és Kossuth más tisztelőiből álló bizottság (a továbbiakban: *Kossuth-könyvtár bizottság*) folytatott le. Ennek eredményeképp az 1894.

február 12-én kelt eladási okirat szerint a bizottság a magyar nemzet számára a megboldogulttól és örököseitől megvásárolta a gyűjteményt 16 000 forintért, s az 1894. március 15-ei alapító levéllel örök tulajdonul a magyar nemzeti múzeumnak adományozta azzal a kikötéssel, hogy „*mint »Kossuth Lajos könyvtára« külön állíttassék föl és annak anyaga a muzeumi könyvtár anyagába soha be ne osztassék.*”²

E könyvtár történetének, dokumentumainak kutatása, amelyet e sorok írója évek óta folytat, rendkívül érdekes, ám igen hosszadalmas és aprólékos munka. Néhány évvel ezelőtt *Szita Gábor*, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárának munkatársa hívta fel a figyelmemet egy, a Tárban található, rendezetlen iratesomóra. Mivel tudta, hogy a benne található levelek erősen köthetők a Kossuth-könyvtár eladásához, megkérdezte, hogy lenne-e kedvem segíteni a tár feldolgozóinak munkáját az iratok előrendezésével és tartalmi feltárással. A téma iránti érdek-

lódésem miatt nagyon szívesen vállaltam a feladatot. A dokumentumok átnézése során megbizonyosodtam arról, hogy az ügyiratok többsége valóban a Kossuth-könyvtár eladásával foglalkozik. Az is egyértelművé vált, hogy a levelek és jegyzőkönyvek eredeti tulajdonosa nem más, mint a Kossuth-könyvtár bizottság elnöke, *Eötvös Károly* ügyvéd, a tiszaezlári „nagy per” védője. Az előkerült dokumentumok alapvetően nem változtatták meg a történetekkel kapcsolatos eddigi ismereteinket, de kiegészítették és néhány esetben árnyalták azokat.

A Kossuth-könyvtár eladásának történetét a hivatalos közleményeken és a sajtóban megjelent híreken kívül elsősorban *Herman Ottó* tolmácsolásából ismerjük. A természettudós az események után *A Kossuth könyvtár ügye* cím alatt egy 20 ív terjedelmű emlékeztetőt írt,³ továbbá egy iratsomagot állított össze, amelybe a Kossuth-könyvtár megvásárlásával kapcsolatos levelezését, az adománygyűjtés adminisztrációját és pénzügyi elszámolásait helyezte el.⁴ Tette ezt mintegy önigazolásul, azok után, hogy erőteljes támadások érték a parlamentben, és nézeteltérése támadt párttársával, Eötvös Károssal is. Az önigazolások magukban hordozzák a tények egyoldalú bemutatásának, felnagyításának vagy kisebb-nagyobb elferdítésének esélyét – kétségtelen tény ugyanakkor, hogy Herman Ottó a könyvtár megvételéhez szükséges pénz összegyűjtésében oroszlánrészt vállalt, és nagyon valószínű, hogy a fellépése nélkül nem sikerült volna a megfelelő összeget olyan rövid időn belül előteremteni. Ugyanakkor – mivel a könyvtár megvásárlásának körülményeiről a már említett sajtóinformációkon kívül más forrás nemigen állt rendelkezésre – a történészek is Herman Ottó ügyiratsomagjára hagyatkoztak.⁵ Ilyenformán Kossuth könyvtárának megvásárlásában Herman Ottó szerepe felértékelődött, ellenben a bizottság többi tagjának, különösen Eötvös Károlynak a szerepe elhalványult. A könyvtár megvásárlásának eseményéhez sajátos történelmi keretet ad az ismételt kettészakadt Függetlenségi Párton belül vívott harc, az egyéni politikai ambíciók gerjesztette viszályok és az agg Kossuth kegyeiért való versengés. A Kossuth-könyvtár eladásáról kialakult, Herman Ottó által befolyásolt képet árnyalja tehát a fent említett Eötvös-féle ügyiratsomó, amely abba is betekintést enged, hogy a könyvtár megvásárlásának időszakában hogyan mérgesedett el kettejük kapcsolata. Az ellentét később nyilvános sajtócsatává fajult, ahol egymást vádolták a könyvtárra gyűjtött pénzadomány egy részének elsikkasztásával. Jelen írás keretei között egy – a fent említett iratsomóban

fellelt, és a Kossuth-könyvtár eladásához szorosan kötődő – mellékszálát fejték fel némi művelődés-történeti adalékkal, amely a reflektorfényt Kossuth eddig meglehetősen homályban rejtőzködő utolsó titkárnak személyére irányítja. Ez a férfi – Kossuth húga, *Ruttkayné Kossuth Lujza* mellett – részese volt az öreg kormányzó utolsó napjainak. Közvetlen szemtanúja az utolsó hónapok eseményeinek, és – bár eredetileg Kossuth nem erre a feladatra szerződtette – tevékeny résztvevője a könyvtár eladásra történő előkészítésének.

Meghalt!

A titkárnak jóformán még a neve sem maradt volna fenn a köztudatban, ha egy drámai intermezzo erejéig nem villan fel a történelem színpadán. Az időpont 1894. március 20., éjjel 10 óra 55 perc, a helyszín Torino, a Via dei Mille 22. szám alatti lakás. A pillanatot így örökítette meg a korabeli sajtó:

„– *Meghalt! Ezzel a kiáltással rohan be a kormányzó titkára, Aulich Nándor.*”⁶

A későbbi tudósítások a jelenetnek még több teatralitást kölcsönöztek azzal, hogy a titkár „*elcsukló hangon*”, „*dült arccal*” jelentette be Kossuth Lajos halálát. A volt kormányzó személye körül még életében kialakult óriási kultusz egyik megnyilvánulása volt az is, hogy egy ország figyelte lélegzet-visszafojtva az agóniáját. Torinói lakásának egyik szobájában „sajtóközpontot” rendeztek be, ahol a magyarországi napilapok kiküldött tudósítói lesték a híreket változó állapotáról. Egy korabeli szemtanú, *Kovács Dénes* újságíró negyven év után így emlékezett vissza a Via dei Mille 22. szám alatt töltött szomorú napokra: „*Társaságunk, amelynek tagjai voltak: Lukács Gyula képviselő, Rákosi Viktor, Bródy Sándor, Salamon Ödön, Zsigány Árpád, Abrozovics Dezső írók, Lyka Károly, Réthy István, Kimnach László, Linek Lajos festőművészek és e sorok írója, együtt töltötte újszólván a nappalt és az éjjelt. Kossuth lakásának egyik legnagyobb helyisége volt az úgynevezett billiárd-terem, amelyet a család valóságos sajtóirodának rendezett be. Aulich Nándor, a kormányzó titkára, itt tartott felügyeletet és a család itt fogadta állandóan a sajtó képviselőit. [...] mihelyt megkaptuk a jelentést, azonnal táviró-hivatalba siettünk és megtáviratoztunk mindent haza, ahol az egész nemzet leste aggodalommal a mi híradásainkat.*”⁷ Mindezt Krúdy frappánsan megírta *A Kossuth fiúk* című eszszeregényében.⁸

A Kossuth betegségéről szóló hírek mellett így kapott széles nyilvánosságot minden olyan személy is, aki azokban a napokban, órákban az agg kormányzó körül megfordult. A legtöbbit ebből természetesen Kossuth háziorvosa, *Giuseppe Basso-Arnoux* „profitált”, de jutott még címoldalnyi rész a titkárnak is, aki a *Budapesti Hírlapban* éppen Kossuth halálának napján tudósított bizakodó hangon a nagy államférfi állapotáról.⁹

Az unatkozó titkár

De ki is volt Aulich Nándor, hogyan került Kossuth mellé, és miben állt titkári feladata? Levélváltásuk során ezeket a kérdéseket tehette fel neki Eötvös Károly is.

A könyvtár megvásárlásának jogi eseményei az 1893–1894. év fordulóján gyorsultak fel. Az eljárást, hanyatló egészsége miatt, maga Kossuth is sürgette. A Herman- és az Eötvös-fondban fennmaradt négy, Aulich Nándortól származó levél témája is Kossuth egészségi állapota és a könyvtár eladásának adminisztrációja körül forog. A titkár első levelét 1893. november 6-án Herman Ottónak címezte. Aulich a természettudós kérésének eleget téve, Kossuth díszpolgári okleveleiről készített jegyzéket, és ezt mellékelte is a leveléhez. Herman néhány évvel később, az iratainak rendezésekor már nem emlékezett pontosan a titkár nevére, ezért az aláírását tévesen kiolvasva következetesen Aulich Sándornak nevezte.

Aulich Eötvös Károlynak 1894. február 26-án címzett első leveléből kiderül, hogy Kossuth megbízásából tájékoztatta a könyvtár-bizottság elnökét arról, hogy az eladási okirat aláírása folyamatban van, csak a kormányzót betegsége idáig akadályozta a választásban. Ezután a titkár részletesen beszámolt Kossuth állapotáról: „[...] Kormányzó úron néhány nap óta oly nagy fokú gyengeség vett erőt, hogy igen gyakran önmagától még a székről sem tud felkelni, hanem úgy kell felemelni, magára hagyni pedig egy pillanatig sem tanácsos, mert minden pillanatban megtörténhetik, mint már néhány nap óta két ízben meg is történt, hogy elesik.”¹⁰

Néhány nappal később kelt levelében Aulich folytatta a beszámolóját: „E megjegyzésemet szükségesnek látom ma azon szomorú hírrel kiegészíteni, hogy a futólagosnak hitt gyengeség napról napra fokozódik, ma már oly mérvet öltött, hogy bennünket a legnagyobb aggodalommal tölt el, s szemben a magas korral valószínű, hogy nem egyéb, mint kezdete a végnek. [...] Megjegyzem még, hogy a kormányzó úr által fel

vagyok jogosítva arra, hogy Önt felkérjem miszerint az egészségi állapotára vonatkozó fentebbi hírt közléstétel végett valamelyik magyar lap szerkesztőségével közölni szíveskedjék.”¹¹

Eötvös ahhoz volt szokva, hogy a Kossuth állapotára vonatkozó bizalmas információkat Ruttkayné Kossuth Lujza írta meg neki. Különösen így volt ez azt követően, hogy a volt kormányzó a Függetlenségi Pártban kialakult viszályok miatt megneheztelt a pártvezérré. Aulich fellépése meglephette Eötvöst, és a titkár személye iránti alaposabb érdeklődésre készíthette.

Aulich Eötvös feltehetőleg „káderező” kérdéseire március 9-én kelt levelében válaszolt, bár némi ál-szerénységgel a levél nagy részében újfent Kossuth egészségi állapotáról számolt be, magáról igyekezett a lehető legkevesebb adatot megadni.

„Áttérve a kívánatahoz mérten csekély személyemre, én 1892 év óta működöm a kormányzó úr oldala mellett. Fő teendőm iratainak befejezésénél szerény tehetségemhez mérten segédkezet nyújtani, a kéziratokat letisztítani és sajtó alá rendezni akkép, hogy Helfy képviselő urat ne terhelje egyéb, mint a mű tördelésének ellenőrzése; ezen kívül teendőm kiterjed az idegen lapokban megjelenő, s részint a kormányzó úr személyét, részint pedig Magyarországot illető közlemények figyelemmel kísérésére, s a netán tévedésen alapuló ily közlemények helyreigazítására, végre az összes levelezés eszközzésére. Díjam élelmezésen kívül havi hatvan líra, mit a kormányzó úr azon megjegyzéssel ajánlott fel, hogy bár tudja miszerint az nincs arányban azon teendővel, melyeket végezniem kell, de többet fizetni az idő szerint körülményei nem engedik, s melyet én, tekintve azt, hogy alkalom nyílt a legnagyobb élő történelmi alak közvetlen közelében élni, s a szenvedő emberiség jótétére irányított magasztos eszméket saját szájából hallani, siettem a felajánlott megtisztelő állást a legnagyobb készséggel elfogadni. Az előadottakban szerény nézetem szerint röviden bár, de teljesen kimerítettem azt, mit Ön tudni óhajt [...]”¹²

A titkár e rövidre szabott életrajzi beszámolójának fele részében, jól felfogott érdeke szerint, a javadalmazásáról ír. Feltételezhető, hogy Eötvös – mint Kossuth anyagi helyzetének gondos felügyelője – erre külön is rákérdezett. Ugyanakkor ebből a pár mondatból magáról Aulich Nándorról nem sokat tudunk meg. Ha hinni lehet a korabeli hírlapok állításának, a titkári állásra *Figyelmessy Fülöp* ezredes ajánlotta be, aki svájci tartózkodása idején ismerkedett meg a kényszerű emigrációját szintén ott töltő

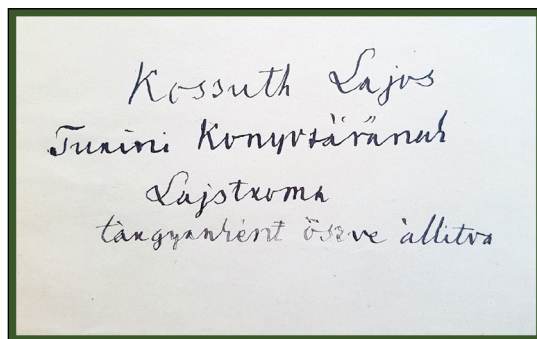
Aulichhal.¹³ Az is elképzelhető, hogy mindez *Helfy Ignác* közvetítésével történt, hiszen Kossuth *Irataim az emigrációból* című munkáinak gondozója választotta ki Aulich elődjét, *Gunszt Bertalant* is, aki 1879 és 1882 között látta el a titkári feladatokat a volt kormányzó mellett.¹⁴

Hogy mennyire volt meglepődve Kossuth az új titkárával, ma már nehéz lenne kideríteni, de vannak arra utaló jelek, hogy voltak fenntartásai Aulich szorgalmát és alaposágát illetően. Másrészt az is igaz, hogy a 90 éves kormányzó „szeszélyeit”, egyik napról a másikra változó útmutatásait nehéz volt követni. Tény, hogy Gunszt titkári szolgálata alatt a nyolcvan éves Kossuthnak még volt elég ereje és munkabírása, hogy emlékiratainak első három kötetét az Athenaeumnál megjelentesse. Tíz év múlva, Aulich szolgálati ideje alatt már csak egy kötet kiadására futotta. Ennek okát Helfy az ötödik kötet előszavában részletezi, ahol említést tesz arról is, hogy az öreg kormányzónál járt néhány nappal halála előtt. „Mikor múlt év [1894] márczius közepén utoljára mentem Turinba, Kossuth már végső napjait élte. Dolgozó-szobájában rendezetlenül heverték utolsó dolgozatai, a hozzá érkezett levelek és sürgönyök nagy tömegével. Én, Kossuth Ferencz beleegyezésével (a ki egy perczig sem távozott édes atyja betegágyától), azonnal hozzá láttam az iratok összeszedéséhez; tárgy szerint külön-külön csomagoltam s zár alá helyeztem.”¹⁵

Különös, hogy az akkor még szolgálatban álló titkárról említést sem tett, sőt a leírtak alapján úgy tűnik, mintha az iratoknak és a levelezésnek nem lett volna előtte gondos felügyelője, aki rendezze azokat. Vagy Helfy bizalma megrendülhetett Kossuth titkárában? Ezt támasztja alá Kossuthnak az a levele is, amelyet néhány hónappal előtte Helfynek írt, és amelyben többek mellett arról panaszkodott, hogy Aulichot nem tartja alkalmasnak a rendszerező munkára.¹⁶ Ennek ellenére (vagy jobb munkaerő híján) Kos-

suth mégis a titkárával közösen próbálta meg összeállítani könyvtárának jegyzékét. E szándékát az *Eladási okiratban* is megfogalmazta: „[...] föltétlen jogi erővel kijelentem, hogy torinoi könyvtáramat [...] oly könyvjegyzék mellett, melyet lehető gondossággal magam készítek, vagy készíttetek, netán halálom esetén pedig fiaim készíttetnek 's melyet a már többször említett bizottságnak átadandók, vagy fiaim átadni fognak, teljes tulajdoni joggal eladtam [...]”¹⁷ Az bizonyos, hogy az *Eladási okirat* mellé nem csatolták a könyvtár jegyzékét, nyilvánvalóan azért, mert az az átadás idejére még nem készült el. A titkár alkalmatlanságát vagy a személye iránti bizalomvesztést támasztja alá az is, hogy a kormányzó halála után a hagyatéki ügyeket intéző fia, *Kossuth Ferenc* nem foglalkoztatta tovább Aulichot, hanem helyette megpróbálta visszahívni az előző titkárt, *Gunszt Bertalant*. Ez Eötvös Károlyhoz írt leveléből derül ki: „Gunszt tudatta, hogy nagy értékű közbenjárásod folytán megnyerte a hosszú szabadság időre szóló engedélyt, és így velem Turinban fog találkozhatni azon czélból, hogy a könyvtár átadásában, és az irományok összeszedésében segédkezzék. Ezen munkájáért, mint szinte itt Nápolyban, a (valószínűleg) két hónapot igénylő lajstromozásért fogok neki havi pótlékot fizetni, azért hogy ne szenvedjen szolgálatkészsége folytán anyagi kárt.”¹⁸ Végül Gunszt mégsem tudott elmenni Torinóba, és így a könyvtár jegyzékelését Fejérpataky László, a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának igazgató-öre egyedül végezte el.¹⁹

A könyvjegyzék hivatalos formája tehát az eladás szentesítéséig, a legnagyobb igyekezet ellenére sem készült el. Pedig az agg kormányzó minden erejével azon volt. Igyekezetének legfőbb bizonyítéka az a torzóban maradt jegyzék, amelynek borítójára saját maga írta fel: *Kossuth Lajos Turini Könyvtárának Lajstroma tárgyanként össze állítva.*²⁰

1. kép

Forrás: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kv. 2584.

Aulich minden bizonnyal kevés könyvismerettel rendelkezett, ezért a 92 éves kormányzó próbálta a saját tudása alapján rendszerezni könyveit. Ennek nyoma most is fellelhető könyvtárának egyes darabjain. Az adott szakrendi besorolást – a titkárnak segítő mankóként – reszkető kézzel a könyvek borítójának jobb felső sarkába írta. A titkár ennek alapján vezette be a füzetbe a könyvek szerzőjét és címét. Az is látható, hogy Kossuth a bevezetett tételeket is gondosan ellenőrizte, mert néhány esetben még utólagos megjegyzést is írt melléjük. A félbemaradt szakrendi nyilvántartás mellett több ívnyi különálló füzetlapon megtalálható a könyvekről készült leltárjegyzék is, amelyet Aulich helyiségről helyiségre haladva állított össze. A Kossuth-könyvtár 2584-es számmal jelölt iratsomója tartalmaz még néhány érdekes lapot: a titkár rajztehetségének bizonyítékát. A vázlatrajzok alapján olybá tűnik, Aulich unta a könyvtár jegyzékbe vételének száraz feladatát, és üres óráiban egy monumentális inkvizíciós tablón dolgozott. Az unatkozó titkár különböző fecniken megtervezte a részleteket, majd az egyik lapon összeállította a kompozíció vázlatát. Valószínű, hogy az egyes figurák beállítását, a mozdulatokat a Kossuth könyvtárában fellelhető albumok illusztrációiból másolta. Egy ilyen forrást véletlenül sikerült beazonosítani. Kossuth az amerikai körútja során kapta ajándékba az Egyesült Államok és Mexikó háborújának csatajeleneteit több színezett litográfiában megelevenítő albumot, amelyből kompozícióinak tanúsága szerint Aulich minden bizonnyal szívesen merített ihletet.²¹

A rajzokat elnézve azt feltételeznénk, hogy az unatkozó titkár fiatal ember volt, de a valóságban Aulich Nándor 1894-ben már túl volt élete delén, abban az évben töltötte be az ötvenet. A torinói tartózkodása előtti időszakról nagyon keveset tudunk, és az is csak bizonytalan hitelességű sajtóértesülésekből származik. Ami ezekből az információkból tényként kiszűrhető, az egyértelműen az, hogy Aulich a kényszerű emigrációt a magyar hatóságok felelősségre vonása elől menekülve választotta valamikor az 1870-es, '80-as évek fordulóján. Feltételezhetően Genfben telepedett le, és az 1890-es évek elején itt került kapcsolatba Figyelmessy ezredessel. Ekkor már a genfi magyarok Aulich kapitányként ismerték. Nincs egyértelmű válasz arra, hogy katonai rangját hol szerezte. A sajtóban egyik vádként fogalmazzák meg ellene, hogy 1866-ban átszökött a Klapka-légióba.²² A homályos utalás nem tér ki rá, csak a még tíz év után is érvényben lévő hatósági körözésből feltételezhető, hogy Aulich a porosz–osztrák–olasz háború

idején az osztrák hadsereg kötelékéből dezertálhatott. (Ennek hitelességét a bécsi állandó katonai levéltári delegátus segítségével a jövőbeli kutatásoknak kell ellenőrizniük.) A zömében magyar emigránsokból álló Klapka-légió, bár a Jablonkai-hágónál átlépte a magyar határt, harci cselekménybe már nem bonyolódott, mivel időközben a szemben álló felek fegyverszünetet kötöttek. Aulich tehát huszonkét évesen, ahogy emlékiratában fogalmazott: a „*kezdetől fogva egész feloszlásáig*” tagja volt a légióknak.²³ Bevallása szerint itt több feladatot is ellátott, de rendfokozatára nem tért ki, csak utalt arra, hogy segédtszti teendők ellátásával is megbízták.

A titkár emlékirata

Érdekes története van az emlékiratnak, illetve az első kiadási kísérlet fiaskójának. Előjáróban annyit, hogy Aulich egyértelműen a Kossuth nimbuszából rá is vetülő tünékeny fénysugárban szeretett volna még egy kicsit sütkezni. Könyve címlapján természetesen titulusként használta a „*néh. Kossuth Lajos volt titkára*” megnevezést. A kötetet is a nagy államférfi emlékének szentelte, aki – ahogy az előszóából kiderült – erősen bátorította memoárja megírására: „*Írja csak meg a művet, azután nyisson rá előfizetést s midőn ez úton a nyomtatási költségek biztosítva lesznek, bocsássa sajtó alá*” – adta ki (Aulich állítása szerint) a direktívát az idős kormányzó.²⁴ Aulich megfogadta a tanácsot, úgy tett, ahogy Kossuth javasolta, de csúfos kudarcot vallott. Pedig az előzetes beharangozás jól sikerült, újdonsült ismerőse, ifj. Haller Károly mindent elkövetett az ügy érdekében.

Aulichnak alig több mint egy évvel Kossuth halála után Svájcban, egészen pontosan Genf mellett egy határ menti kis francia településen, Annemasse-ban meggyűlt a baja a hatóságokkal. A francia csendőrök letartóztatták, és a négynapos vizsgálat ideje alatt szörnyű körülmények között tartották fogva. A bűnügyi történetnek nem is ő volt a főszereplője, csak ahogy mondani szokás: rosszkor volt rossz helyen. Az eseményeknek közvetlen szemtanúja volt ifj. Haller Károly, aki magyar diákként tartózkodott Genfben. A szerencsés kimenetelű eset után Haller sietett megírni a *Kolozsvár* című lapnak a történeteket, kiemelve az ártatlanul fogva tartott Aulich szenvedéseit. A foglyokat a francia csendőrök egy istálló melletti szűk helyiségbe zárták, ahol alig volt számukra levegő. Itt látogatta meg őket a magyar diák: „*Mikor a börtönőr kinyitotta az ajtót, fullasztó bűz áradt ki, ott fekiüdt*

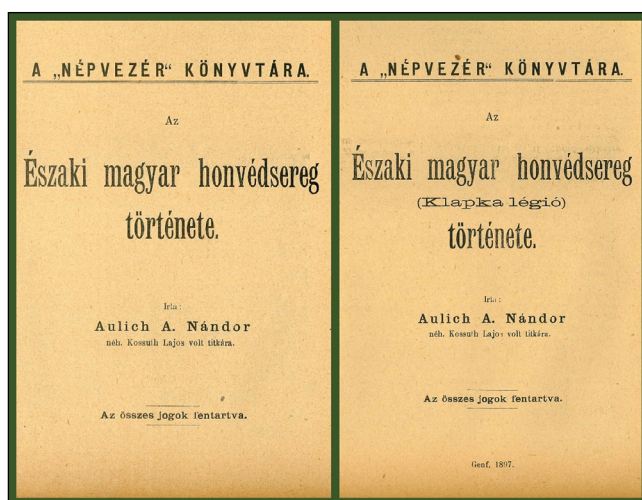
*hanyatt a ládán Aulich kapitány, de nem alva, hanem kínosan hörögve; sápadt volt, mint a viasz.*²⁵

Ez a történet jól előkészítette a terepet a későbbi kiadvány számára, hiszen a kolozsvári polgárokkal nemcsak megismertette Aulichot, hanem szenvedése szimpátiát is ébreszthetett bennük. Néhány hónap elteltével ugyancsak a *Kolozsvár* hasábjain féloldalas mutatót közöltek „*Aulich Nándornak, Kossuth Lajos volt titkárának »Az északi magyar honvédsereg története« című, legközelebb sajtó alá kerülő művéből.*”²⁶ Nem tudni, hogy ezt követően miért vártak az előfizetői felhívással több mint másfél évet, de tény, hogy az csak 1897 márciusában jelent meg ugyanennek az újságnak a lapjain.²⁷ A könyv *Ajtai K. Albert* nyomdájában látott volna napvilágot. Úgy tűnik, Kolozsvár magyar közönsége azonban nem volt fogékony Kossuth volt titkárának emlékirata iránt. Érdektelenségük következményét, a meghírsült kiadást, egy sajtóközlemény tudatta: „*Aulich Nándor »Az 1866 évi északi magyar honvédsereg« című munkájára elegendő előfizető nem gyűlvén beszerző a munka kiadásától ezuttal visszalép. Az előfizetési összegeket a jelentkezett előfizetőknek Ajtai K. Albert úr a mai napon visszaküldte.*”²⁸

Talán csak azon múltott, hogy rossz várost választottak a kiadás helyszínéül: hiszen Kolozsváron haltak már el ennél az ügynél sokkal nagyobb és nemesebb kezdeményezések is. (Elég, ha csak a Monarchia idején a város köztereire tervezett, de végül meg nem valósult szobrokra gondolunk.)

Aulich a kiadást illetően más módszerhez folyamodott, és így az emlékirat mégiscsak megjelenhetett

még ugyanabban az évben, a kötet címlapja szerint Genfben. Ebben az esetben azonban nem a kiadás, hanem sokkal inkább a szerző tartózkodási helyének jelöléséről beszélhetünk, ugyanis a mű a *Népvezér* című budapesti hetilapban jelent meg folytatásokban. Az egy évvel korábban, radikális politikai képes havilapként induló időszak kiadvány érdekes megoldást választott az előfizetők számának növelésére: A „*Népvezér*” könyvtára címmel könyvsorozatot indított. A lapszámokban megjelenő könyvoldalakat leválasztva össze lehetett hajtogatni, egybegyűjteni és végül bekötetni. A 27. számban meghirdették, és az első oldalakat már le is köztölték *Az északi magyar honvédsereg története* című munkából. Két lapszám (27., 29.) összesen 16 oldal, azaz a címlap, az ajánlás és az előszó jelent meg. Külön érdekessége ennek a nyomtatnak, hogy a címlapján még nincs feltüntetve Genf. Nem tudni, hogy ennek hiányát Aulich kifogásolta-e, vagy a szerkesztőség döntött úgy, hogy a 32. lapszámban ismét meghirdeti az emlékirat közlését, amelyet a 34. lapszámtól kezdtek megjelentetni, újra lekötölve az első oldalakat, és ezúttal már feltüntetve a „kiadás helyét”. Az emlékiratnak a valóságtól elrugaszkodott beharangozójából érdemes egy részletet idézni: „*Nagy áldozatok árán sikerült ezen becses művet megszerezniünk a jelenleg is élő és Svájcban bujdosó szerzőtől, aki mint Kossuth Lajos volt titkára, részt vett ezen honvéd hadsereg létesítésében és küzdelmében mindaddig, míg a kiegyezés meg nem kötött és a hadtest fel nem oszlott.*”²⁹

2. kép

Aulich A. Nándor. Az északi magyar honvédsereg (Klapka légió) története. Genf, 1897. A két címlapváltozat
 Forrás: OSZK Törzsgyűjt. 830.543.

A *Népvezér* megjelenését – sajtóperek sorozata miatt – a hatóságok néhány hónapra betiltották. Az 1898. június 19-én megjelenő 12. számban jelezte a szerkesztőség, hogy folytatja a félbeszakadt emlékirat közlését.³⁰ Az ily módon megjelent kiadvány oly mértékben elkerülte a bibliográfusok figyelmét, hogy *Gulyás Pál* is csak Aulich Nándornak a *Budapesti Hírlapban* Kossuth betegségről írott cikkét jegyzi.³¹ A megjelenési formából adódik, hogy maga a könyv igazi ritkaságnak számít, az Országos Széchényi Könyvtár is csak 2011-ben jutott hozzá egy bekötött példányához.³²

De térjünk vissza a letartóztatási ügyre, amelynek valódi főszereplője *Szeless Adorján* volt. Az események egészen 1895 tavaszáig nyúlnak vissza. Ugyanis április elsejére virradó éjjel – Kossuth budapesti temetésének egyéves évfordulóján – *Szeless Adorján*, aki akkor egy radikális lap szerkesztője volt, felrobbantotta *Hentzi* tábornok emlékművét a budavári Szent György téren. A szoborban nem esett kár, a tettes pedig a felelősségre vonás elől külföldre menekült. Így találtak rá a francia hatóságok 1895. május 20-án. „*Szeless Adorján már egy hét óta Annemasseban lakott. Tegnap délután egy itt tanuló magyar ismerőse [ifj. Haller Károly Genfből] kiment oda az ő látogatására. Ugyanoda kiment Aulich János [sic!] Kossuth volt titkára is. A vendéglőben ültek hárman, a midőn egy francia rendőr az asztalukhoz lép és megszólítja őket s rövid szóváltás után felhívja, hogy kövessék őt a rendőrségre.*”³³ Ezt követően házkutatás, kihallgatás és *Szeless*, valamint *Aulich* letartóztatása következett. A *Budapesti Hírlap* távirati úton a *Genfben* tartózkodó *Figyelmessy* ezredestől kérte az információ megerősítését. Bár a francia hatóságoknak csak *Szeless* elfogására volt parancsuk, a vele lévő *Aulichot* is letartóztatták. Ennek indokát keresve a *Budapesti Hírlap* érdekes „életrajzot” állított össze. Tudni vélték, hogy *Kossuth* volt titkárának igazi keresztneve nem *Nándor*, hanem *János*, és a hatóságok elől rejtőzve kényszerült a névváltoztatásra. „*Aulichnak Szelessel való letartóztatása ennek az ügynek szenzációs mozzanata. Aulich Nándor, a ki Szeless svájci Olvasd-jába cikket is irt, Kossuth Lajos utolsó titkára volt a kormányzó halála napjáig. Aulich János szintén menekült és pedig kétszeresen. A magyar hatóságok két dologért körözik már hosszú évek óta. Aulich az 1866-iki hadjáratkor átszökött a Klapka-légióba. A prágai béke után hazatérve, szülővárosában, Zentán Aulich Nándor név alatt városi tanácsossá lett s mint helyettes polgármester az ő rá vonatkozó körözéseket a meghalt jelzéssel küldte*

vissza. Ez Sándor Béla Gromon főispánsága alatt kiderült róla s ekkor újra menekült. A nyolcvanas években bejutott Turinba Kossuthhoz titkárnak s nála is maradt utolsó órájáig. A Kossuth fiukkal nem tért haza Magyarországra, hanem Svájcba ment, ahol megszerezte a svájci polgári jogot [...]”³⁴ A *Pesti Napló* tudósítója ezzel szemben inkább kiállt *Aulich* mellett: „*Hogy miért tartóztatták le Aulich Nándort is, ez eddigelé érthetetlen, mert összes ügyei, amelyekért üldözhető volna, már elévültek. Aulich körülbelül 50 éves férfi, zombori származású, és öcsöcse Aulich vidéki rendőrkapitány. Tizennyolc évvel ezelőtt külföldre ment, Genfben megismerkedett Figyelmessy ezredessel, Kossuth Lajos legodaadóbb hivével, aki azon a réven szerette meg, hogy névrokona Aulich vértanúnak. Aulich fantasztikus kapitányi egyenruhájával gyakran magára vonta a járó-kelők figyelmét, és mindenki kapitány urnak szólította. Később Figyelmessy ajánlatára Kossuth Lajos titkára lett, akinél halála napjáig maradt. Azután újra Genfbe ment vissza, és újra Figyelmessy kíséretéhez csatlakozott. Szelessel csakhamar megbarátkozott és most együtt vannak elfogva.*”³⁵

Négy nap után a megpróbáltatások véget értek. Erről maga *Aulich* táviratban értesítette a budapesti lap szerkesztőségét: „*Ma reggel szabadlábra helyeztek. E percben Szeless urtól vett sürgöny szerint kiadátását Franciaország megtagadta. Ő is szabadlábra helyeztetett. Éljen a francia köztársaság! Aulich*”³⁶ A titkár (vagy kapitány) az eset után visszament *Genfbe*, és nagy valószínűséggel nekiállt emlékiratai összeállításának. *Szelessel* továbbra is tartotta a kapcsolatot. Az izgága újságíró rövid angliai kitérő után, pár hónap múltán visszatért a francia városkába, ahol ismét meggyűlt a baja a hatóságokkal. „*A szomszéd Annemasseból jött hír szerint Szeless Adorjánt ott ma letartóztatták. Szeless mult szombat óta tartózkodott Annemasseban. Megelőzőleg Genfben töltött néhány napot, érintkezve az itt lakó magyarokkal: Figyelmessy honvédezredessel, Aulich Nándorral, Kossuth Lajos utolsó titkárával és másokkal. Egy genfi nyomdában egy magyar könyvet nyomat s azért időzött itt, bár figyelmeztették rá, hogy a svájci hatóságok le fogják tartóztatni.*”³⁷

Mint azt már jeleztük, *Aulich Nándor* irodalmi tevékenységét meglehetősen nehéz feltérképezni. A sajtóban utalást olvashattunk arról, hogy cikkei *Szeless Olvasd!* című lapjában jelentek meg. Ez a lap – akár csak a *Népvezér* – kezdetől fogva a hatóságok keresztüztüében állt, mivel *Szeless* nem politikai újságra kért engedélyt, ezért vétett a sajtótörvény ellen. A la-

pot betiltották, a szerkesztő és az egyes szerzők ellen sajtópereket indítottak. Szeless erre úgy reagált, hogy sűrűn, szinte lapszámonként módosította radikális újságjának címét, illetve illegálisan vagy külföldön (Svájcban) nyomtatta azt ki. Ezért is meglehetősen hiányosak az *Olvasd!* OSZK Hírlaptárában fellelhető lapszámjai.³⁸ Az *Olvasd!* 1900. évi első számában Szeless Kossuth végrendeletének ügyével foglalkozott. Az a szöbeszéd járta ugyanis, hogy a volt kormányzó holtában sem szeretett volna visszatérni a *Ferenc József* uralta Magyarországra, hanem felesége és lánya mellett nyugodott volna Olaszországban. Szeless tudni vélte, hogy Kossuth fiai apjuk végakarásával szemben intézkedtek a hamvak hazahozataláról. Ahogy Szeless fogalmazott: „*Mondják, a Nemzeti Múzeumba még 24 esztendőre elzárt Kossuth iratok között van a végrendelet avagy pedig ennek a története. Mondják, hogy Eötvös Károly lenne ura ennek a titoknak.*”³⁹ Tanúnak Aulichot szólította meg, akinek levelét a cikk keretében közölte. Kossuth volt titkára bizonyítékkal nem tudott szolgálni, csak ráerősített a gyanúra: „*[...] legnagyobb sajnálatomra, az Ön által kívánt felvilágosítást adni képes nem vagyok, amennyiben én épp úgy, mint mindenki, köteles vagyok*

kézpénzüln elfogadni Eötvös Károly, elhunyt Gróf Károlyi Gábor és Helfy Ignác képviselőknél, kik azonnal a halál bekövetkezése után az elhunyt összes irományait – beleértve a titkos levéltárában elhelyezve voltak is – átkutatták, azon kijelentéssel, hogy végrendelet nem maradt; ámbar ez homlokegyenest összeütközésben áll a megdicsőültnek előttem többször s egy alkalommal Figyelmessy ezredes előtt is tett abbéli kijelentésével, hogy »Végnyughelye iránt már intézkedett«, mely intézkedés szerint örök álma-it elhunyt szerettei körében a »a genuai temetőben« kellett volna aludnia.”⁴⁰

Időrendben utolsóként ezt a nyilvános megnyilatkozást találtam Aulich Nándortól. Hogy életének hátralévő részét hol és mivel töltötte, és hogy mikor halt meg, sajnos még nem sikerült kideríteni. Feltételezhető, hogy Magyarországra, ezen belül szűkebb pátriájába, Bácskába már nem tért haza.

Aulich Nándor neve a csendes feledés homályába merült, bár ahogy ő fogalmazott, nem sokaknak adott meg az a lehetőség, hogy életének egy szakaszában „*a legnagyobb élő történelmi alak közvetlen közelében*” tartózkodhatott. Ezért is érdemel – legalább egy cikk erejéig – egy csöppnyi figyelmet részünkről.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. FEJÉRPATAKY László úti jelentése. Idézi: ELBE István. Kossuth könyvtára [blogbejegyzés]. == OSZK blog, 2014. június 19. Hozzáférhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2014/06/19/kossuth_konyvtara [Megtekintve: 2022.09.10.]
2. Kossuth-könyvtár. A Pallas nagy lexikona. Adatbázisok aloldal. Hozzáférhető: <https://www.arcanum.com/hu/onlinekiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/k-E039/kossuth-konyvtar-F877/> [Megtekintve: 2022.09.10.]
3. HERMAN Ottó. A Kossuth könyvtár ügye. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1583.
4. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 844.
5. Ld. SOMLYÓI TÓTH Tibor. Kossuth és könyvtárának sorsa. == Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”. Budapest: Magvető, 1985. p. 164–180. ISBN 963 14 0409 9
6. RÁKOSI Viktor. Meghalt! == Budapesti Hírlap, 14. (1894) 84. (márc. 25.), p. 1–2. Az idézet helye: p. 2.
7. KOVÁCS Dénes. Kossuth Lajos halálának negyvenedik évfordulójára. == Pesti Hírlap, 56. (1934) 63. (márc. 20.), p. 2.
8. KRÚDY Gyula. A Kossuth fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye. 4. rész. == Esti Kurir, 9. (1931) 261. (nov. 17.), p. 9. Könyv alakban Fábri Anna gondozásában jelent meg: KRÚDY Gyula. Kossuth fia, Budapest: Magvető, 1976. 412 p. ISBN 963 270 322 7
9. AULICH Nándor. Kossuth Lajos betegsége. == Budapesti Hírlap, 14. (1894) 79. (márc. 20.), p. 1–2.
10. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. febr. 26. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
11. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. márc. 2. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
12. AULICH Nándor levele EÖTVÖS Károlyhoz. Torino, 1894. márc. 9. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/26.
13. Pesti Napló, 46. (1895) 138. (máj. 21.), p. 8.
14. SZÉCSEN József. Beszélgetés a Kossuth-család barátjával. == Esztendő, 1. (1918) 2., p. 145.

15. HELFY Ignác. Előszó. == Kossuth Lajos iratai. 5. köt. Budapest: Athenaeum, 1895. [4], XI, 500, [3] p. Az idézet helye: p. VII.
16. Ld. TÓTH-BARBALICS Veronika. Kossuth Ferenc szövegkiadási gyakorlatához. == Századok, 142. (2008) 3., p. 773–788. ISSN 0039-8098. Az idézet helye: p. 775.
17. Eladási okirat. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Irattár, 446/1894.
18. KOSSUTH Ferenc levele EÖTVÖS Károlyhoz. Nápoly, 1894. máj. 4. [Kézirat.] Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, 649/30. (Kossuth Ferenc ekkor még az Impresa Industriale Italiana hidépítő vállalat vezérigazgatójaként dolgozott Nápolyban.)
19. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1939.
20. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kvt. 2584.
21. The war between the USA and Mexico. Illustrated ... by Carl NEBEL. New York – Philadelphia, 1851. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény, Kossuth kvt. 2573.
22. A Klapka-légióról bővebben ld.: KIENAST, Andreas. Die Legion Klapka: Eine Episode aus dem Jahre 1866 und ihre Vorgeschichte. Wien: Seidel, 1900. 386 p.
23. AULICH A. Nándor. Az északi magyar honvédsereg (Klapka légió) története. Genf, 1897. 157 p. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény 830.543.
24. Uo., p. 8.
25. HALLER Károly. Négy nap története: Eredeti tudósítás: Genf május 26. == Kolozsvár, 9. (1895) 121. (máj. 28.), p. 3.
26. AULICH Nándor. A szabadságharc történetéhez. == Kolozsvár, 9. (1895) 215. (szept. 20.), p. 2.
27. Kolozsvár, 11. (1897) 71. (márc. 29.), p. 3.
28. Kolozsvár, 11. (1897) 175. (aug. 4.), p. 3.
29. Népvészér, 2. (1897) 27., p. 9.
30. A Népvészér c. lap kiadása 1898. február 17. (11. sz.) és jún. 19. (12. sz.) között szünetelt.
31. GULYÁS Pál. Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Budapest: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1939. XVI p., 1248 col. Az idézet helye: col. 917.
32. Ld. a 23. hivatkozást.
33. Szeless Adorján elfogatása. == Budapesti Hírlap, 15. (1895) 137. (máj. 21.), p. 6–7. Az idézet helye: p. 6.
34. Uo., p. 7.
35. Szeless és Aulich. == Pesti Napló, 46. (1895) 138. (máj. 21.), p. 8.
36. Szeless szabadlábon. == Budapesti Hírlap, 15. (1895) 139. (máj. 23.), p. 6.
37. Szeless Adorján francia fogságban. == Pesti Napló, 47. (1896) 18. (jan. 19.), p. 7.
38. Olvasd! Politikai havilap. (1894–1901). Egyéb címei: Kossuth zászlója, Nyílt levél. Gyűjteményi lelőhelye: OSZK Törzsgyűjtemény MHC 5.456.
39. Hol van Kossuth Lajos végrendelete? == Olvasd!, 4. (1900) 1. (jún.), p. 2.
40. Uo.

(Beérkezett: 2022. január 19.)